

Вступ

Що таке популізм і чому він важливий?

У США та Європі зараз активізувалися популістські партії та кандидати. Дональд Трамп був обраний кандидатом у президенти від Республіканської партії; Берні Сандерс¹ досить упевнено посів друге місце після Гіларі Клінтон під час визначення кандидата від Демократичної партії. Усі ці особи наступають на п'яти Рухові Чаювання² та протесту-вальникам із «Захопи Уолл-стрит»³. У Європі популістські партії Франції, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, Австрії,

- ¹ Берні Сандерс (нар. 1941 р.) — американський політик, дотримується лівих поглядів, прихильник демократичного соціалізму і скандинавської моделі соціал-демократії. У 2016 році поступився Гіларі Клінтон у співвідношенні 43% до 55 % голосів під час вибору кандидата в президенти від Демократичної партії.
- ² *The Tea Party movement* — політичний рух без централізованого керівництва. є вільним об'єднанням численних загальнонаціональних і місцевих політичних груп, цілі та ідеології яких не завжди ідентичні. Експерти схильні вважати «чаювальників» ребрендинговою течією правих республіканців. Рух чаювання пропагує зменшення державних витрат і боргу, бюджетного дефіциту. Виступає проти прогресивного оподаткування. *Tea* в назві розшифровують як «Taxed Enough Already» — «Досить Уже Податків».
- ³ Рух «Захопи Уолл-стрит» отримав свою назву від акції, що пройшла в Нью-Йорку 17 вересня 2011 року. Цього дня протестувальники заповнили згадану вулицю у фінансовому центрі міста. Акція мала на меті привернути суспільну увагу до злочинів фінансової еліти та до потреб структурної трансформації економіки. Рух поширився іншими містами Сполучених Штатів і багатьма країнами світу. Координація здійснювалася через соціальні мережі. Визнаного лідера не мав. За рік рух вичерпав свій потенціал.

Греції, Італії, Іспанії та Швейцарії змагаються за владу або вже ввійшли до складу урядів.

У Франції на регіональних виборах у грудні 2015 року «Національний фронт» (*Front National, FN*) посів перше місце, отримавши 27,73 % голосів, однак не зміг очолити регіональні органи влади, оскільки в другому турі партія «Республіканці» {фр. *Les Républicains*) та Соціалістична партія об'єднали свої зусилля проти нього. У Данії на парламентських виборах у червні 2015 року Данська народна партія (*Dansk Folkeparti, DF*) посіла друге місце. В Австрії в першому турі президентських виборів у квітні 2016 року переміг кандидат від Австрійської партії свободи (*Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ*) Норберт Гофер.

У Швейцарії на парламентських виборах перемогла Швейцарська народна партія (*Schweizerische Volkspartei, SVP*), набравши 29,4 % голосів, що майже вдвічі перевищило загальний результат соціал-демократів і лібералів. У Норвегії Партія прогресу (*Fremskrittspartiet, FrP*) з 2013 року ввійшла до складу правлячої урядової коаліції. У Нідерландах Партія свободи (*Partij voor de Vrijheid, PVV*) Герта Вілдерса — третя за кількістю членів на сьогодні партія країни — значно випереджає інші сили в опитуваннях щодо парламентських виборів 2017 року [1]. Британська Партія незалежності Сполученого Королівства {*United Kingdom Independence Party, UKIP*) після невтішних результатів парламентських виборів 2015 року відновила позиції на місцевих виборах, потіснивши в Уельсі Лейбористську партію. Саме вона відіграла провідну роль у британській кампанії за вихід із Європейського Союзу.

У Європі з'явилися також ліві та лівоцентристські популістські партії. В Італії «Рух п'яти зірок» (*Movimento 5 Stelle, M5S*) коміка Беппе Грілло отримав найбільшу кількість місць у Палаті депутатів на виборах 2013 року. На муніципальних виборах у червні 2016 року кандидат від «Руху п'яти зірок» Вірджинія Раджі отримала 67 % голосів і була обрана мером Рима. В Іспанії партія «Подemos» {*Podemos*), заснована 2014 року, посіла третє місце на парламент

ських виборах у грудні 2015 та червні 2016 року. У Греції створена за десять років до того СІ РІЗА (*iUPiG*) перемогла на двох парламентських виборах 2015 року й очолила уряд. Ця книга допоможе зрозуміти, як сформувалися ці популістські кандидати та рухи і чому внаслідок Великої рецесії¹ вони знайшли прихильників.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОПУЛІЗМУ

Коли політологи пишуть про популізм, вони часто-густо намагаються підійти до його визначення як до дефініції наукового терміна на кшталт *ентропії* чи *фотосинтезу*. Але цей шлях хибний, оскільки немає чітко визначених ознак, притаманних лише популістським рухам, партіям чи політикам — від російських народників до Пюї Лонга², від Марін Ле Пен у Франції до покійного конгресмена Джека Кемпа³. Кажучи звичайною мовою, ба більше — звичною *політичною* мовою, різні люди та партії, яких називають «популістами», подібні один до одного, наче рідні брати, але ми не можемо знайти в них певні риси, властиві тільки їм [2].

Утім, певна популістська політика все ж таки існує. Вона зародилася в США в XIX столітті, мала рецидив у XX та XXI століттях, а в 1970-х роках почала з'являтися в Західній Європі. На противагу популістським партіям і рухам Латинської Америки, які час від часу намагалися підірвати

¹ Поширена назва світової фінансово-економічної кризи кінця 2000-х — початку 2010-х рр.; спад економіки почався в грудні 2007 року й досяг піку у вересні 2008 року. {Прим, перекл.}

² Пюї Лонг (1893—1935) — американський політик, що мав намір брати участь у президентських перегонах 1936 року. Його звинувачували в популізмі. Лонг висловлювався за збільшення оподаткування багатії частини населення країни, великих приватних корпорацій. Працював над розширенням мережі освітніх закладів, лікарень. Втілював у життя ідею забезпечення школярів безкоштовними підручниками. Помер від поранення, отриманого в Капітолії штату Луїзіана.

³ Кандидата у віце-президенти від Республіканської партії на виборах 1996 року у США. (Прим, перекл.)

демократичне змагання за владу, популістські кампанії та партії в США та Західній Європі скористалися ним. Протягом останніх десятиріч ці кампанії та партії узгодили свої інтереси і після Великої рецесії переживають піднесення. Саме це стало об'єктом уваги цієї книжки. У ній я вирішив дещо розповісти про суть цього типу популістської політики і з'ясувати, чому до нього втягнуті Трамп і Сандерс, французький «Національний фронт» та іспанський «Подемос» [3].

Насамперед цей тип популізму, що зародився й розвинувся в США, а потім поширився на Європу, не можна обмежити належністю до правих, лівих чи центристів. Існують як праві, так і ліві й центристські популістські партії. Це не ідеологія, а політична логіка — спосіб мислення про політику. Історик Майкл Казін у своїй книжці «Переконання популістів» («*The Populist Persuasion*») частково викриває цю логіку. Популізм, пише він, — це «мова, і ті, хто вдається до неї, уявляють звичайних людей як величну групу, не обмежену вузькими рамками класу; вважають своїх опонентів з-поміж еліти корисливими та недемократичними; прагнуть збурити перших проти других» [4].

Це гарний початок. Він не описує когось на кшталт Рональда Рейгана чи Володимира Путіна, яких часом називають «популістами», але відтворює логіку партій, рухів і кандидатів — від американської Народної партії 1892 року до «Національного фронту» Марін Ле Пен 2016 року. Утім, щодо характеристики Казіна я б просунувся на крок уперед, розмежувавши лівих популістів на зразок Сандерса чи Пабло Іглесіаса з «Подемос» та правих популістів на кшталт Трампа і Ле Пен із «Національного фронту». Ліві популісти борються за народ проти еліти чи істеблішменту. Це вертикальна політика низів і середнього прошарку, які об'єдналися проти верхівки. Праві популісти борються за народ проти еліти, яку вони звинувачують у потуранні третій стороні, наприклад іммігрантам, ісламістам чи агресивним афроамериканцям. Лівий популізм двоелементний. Правий популізм триелементний. Він спрямований на «інших» і вгорі, і внизу.

Лівий популізм історично відрізняється від соціалістичних чи соціал-демократичних рухів. Це не політика класової боротьби, він не обов'язково прагне повалення капіталізму. Він також відрізняється від прогресистської чи ліберальної політики, спрямованої на примирення інтересів антагоністичних класів і груп. Він приймає базовий антагонізм між народом та елітою як суть своєї політики. З іншого боку, правий популізм відрізняється від консерватизму, який передусім ототожнює себе з діловими колами на протигагу їхнім критикам та антагоністам із нижчих прошарків. У своїй американській і західноєвропейській версіях він також відрізняється від авторитарного консерватизму, спрямованого на повалення демократії. Він діє в межах демократичного контексту.

Отже, немає спільної ідеології, яка визначає популізм. Так само немає і цілісної групи людей, яку можна назвати «виборцями» популістів. Це можуть бути робітники — «сині комірці», крамарі чи студенти, обтяжені боргами; це можуть бути бідняки чи середній клас. Так само немає єдиного визначення «істеблшменту». Воно варіюється від «грошових мішків», яких засуджували старі популісти, до «яйцего-лових інтелектуалів» Джорджа Волмеса та «касти», на яку нападає «Подemos». Популізм не обмежується точними визначеннями «народу» та «еліти». Але для нього характерні конфліктні відносини між цими двома групами (або, у разі правого популізму, трьома).

Власне, конфлікті породжує той перелік ультиматумів, які популісти висувають до еліти. Це незвичайні вимоги, які, на переконання популістів, стануть предметом негайних перемовин. Популісти переконані, що їхні претензії гідні й обгрунтовані, але вони не вірять, що істеблшмент погодиться їх задовольнити. Сандерс домагається «Medicare для всіх»¹, а також мінімальної заробітної платні на рівні

¹ *Medicare* — національна, адміністрована федеральним урядом США програма страхування, що поширюється на людей віком від 65 років, а також людей з інвалідністю та деякими хворобами. (Прим, перекл.)

15 доларів¹. Якби він вимагав, щоб Акт про захист пацієнтів і доступну медичну допомогу² передбачав покриття витрат на слухові апарати, або щоб мінімальна зарплата піднялася до рівня 7,75 доларів, то ці претензії не характеризували б конфлікт між народом та істеблішментом. Якби Трамп добивався збільшення кількості вартових уздовж кордону із Мексикою, або якби Данська народна партія проводила кампанію за зменшення кількості шукачів притулку, це б не розкрило прірву між народом та елітою. Натомість, обіцяючи стіну, збудовану за кошт мексиканського уряду, задля повної зупинки імміграції, — він справді проводить межу.

Заяви такого гатунку характеризують конфлікт між масами та істеблішментом. Якщо вони задовольняються повністю або хоча б частково (наприклад, у 1896 році Демократична партія прийняла вимогу Народної партії щодо вільного карбування срібних монет³) або якщо відкидаються як надміру амбітні (наприклад, СІРІЗА відмовилася від власних вимог щодо перегляду боргу Греції), тоді популістські рухи можуть зникнути або трансформуватися в нормальні політичні партії. У цьому сенсі американські та західноєвропейські популістські рухи успішно розвиваються, перебуваючи в опозиції, але часом переживають кризу ідентичності, входячи до складу уряду.

ЗНАЧУЩІСТЬ ПОПУЛІЗМУ

Друга важлива ознака описуваних популістських кампаній і партій полягає в тому, що вони часто слугують сигналом попередження щодо політичної кризи. Американські популістські рухи виникали тільки у вкрай специфічних обста

¹ Ідеться про мінімальну погодинну оплату праці. (Прим, перекл.)

² Повна назва — The Patient Protection and Affordable Care Act. скорочено АСА — Affordable Care Act. реформа охорони здоров'я та захисту пацієнтів, ініційована Бараком Обамою. (Прим, перекл.)

³ Ідеться про впровадження біметалізму та використання як валюти і золота, і срібла. (Прим, перекл.)

винах. У Європі популістські партії час від часу перебували на маргінесі, оскільки європейська багатопартійна система допускає наявність менших гравців. Але так само, як і американські популісти, вони досягали успіху лише за певних умов. До факторів, що сприяють успіхові популістських партій, належить усвідомлення людьми того факту, що панівні політичні норми (які висувають і захищають провідні прошарки країни) починають суперечити їхнім власним надіям, страхам і турботам. Популісти виголошують у гаслах ці зневажані побоювання і будують на них власну політику, нацьковуючи народ на еліту, яка не погоджується на компроміси. Діючи так, вони стають каталізатором політичних змін.

По обидва боки Атлантичного океану головні партії заохочували зростання імміграції. Але врешті-решт побачили, що в США виборці виступають проти нелегальної імміграції, а в Європі — проти іммігрантських громад, що стали осередками злочинності, а пізніше — і терору. Популістські партії та кандидати-популісти озвучили ці занепокоєння. У Європі основні партії прийняли ідею єдиної валюти — але зрештою підчас Великої рецесії ця ідея потрапила в немилість. У США лідери обох партій підтримали угоди щодо «вільної торгівлі» — і врешті з'ясували, що переважна більшість населення ці угоди не підтримує.

Самі по собі популістські рухи не часто досягають поставлених цілей. Вони не обов'язково досягають успіху щодо впровадження Medicare для всіх без винятку чи захисту робітників від глобального капіталізму або Європейського союзу. Їхні вимоги основні партії можуть або поділяти, або повністю відкидати. Однак популісти збурюють хвилі. Вони подають сигнал, що панівна політична ідеологія не працює і потребує налагодження, що стандартний світогляд зруйновано. Саме тому в США вкрай важливі Трамп і Сандерс, а в Європі неоціненне значення мають ліві й праві популісти. Нижче я опишу, як працює логіка популізму і чому в цей конкретний момент розгортаються аналогічні популістські протести по обидва боки Північної Атлантики.

РОЗДІЛ 1

Логіка американського популізму: від Народної партії до Джорджа Волеса

Ніхто, навіть сам Дональд Трамп, не очікував, що його висунуть кандидатом у президенти від Республіканської партії у 2016 році [1]. Так само ніхто, зокрема й Берні Сандерс, не очікував, що ще під час праймериз у червні в Каліфорнії сенатор від Вермонту продовжуватиме протистояти Гілларі Клінтон у боротьбі за місце кандидата в президенти від Демократичної партії.

Успіх Трампа спочатку приписували його вмінню привернути увагу та статусу знаменитості. Але він виграв праймериз за праймериз, і політичні експерти зауважили, що він грає на расистських настроях на противагу політиці часів президентства Барака Обами і використовує приховані симпатії до фашизму серед нижчих верств білих американців [2]. Успіх Сандерса не викликав такої кількості спекуляцій, оглядачі ігнорували його ідеї, називаючи їх утопічними, натомість вони зосередилися на легковажному ідеалізмі виборців покоління Y¹. Якщо такого пояснення успіху Сандерса було недостатньо, вони підкреслювали слабкості Гілларі Клінтон як лідера [3]. Однак доцільніше розглядати успіх Трампа та Сандерса як новітній розділ в історії американського популізму.

¹ Покоління народжених після 1981 р.. глибоко залучене до цифрових технологій: інша назва — міленіали. [Прим, переил.)

Популізм — це американське творіння, що пізніше поширилося на Латинську Америку та Європу. Хоча ниточка американського популізму тягнеться аж до Революції та Джексонівської «війни з Банком США»¹, справжнім його початком стало виникнення в 1890-х роках. Народної партії як прецедент періодичної появи таких рухів. У США, на відміну від Європи, такі кампанії розгорталися стрімко і несподівано. Зазвичай вони були нетривалими, однак мали колосальний вплив. Хоча наразі вони видаються незвичними, проте становлять значну частину американського політичного ладу.

ДВА ВИДИ ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ

Хоча історія американської політики сповнена конфліктів (щодо рабства, заборон, трестів, мит. абортів, інтервенцій за кордоном), однак водночас протягом тривалого часу все ж таки домінував фундаментальний консенсус щодо ролі уряду в економіці та міжнародній політиці. Якщо цей консенсус і не завжди об'єднував партії, то він визначав кінцевий результат політичного конфлікту. Так, із 1935 року до 1970-х років час від часу виникали дискусії щодо переваг прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, але американська політика відображала фундаментальний консенсус на його користь. Саме по собі прогресивне оподаткування було частиною ширшого світогляду, який інколи називають «лібералізмом "Нового курсу"». Він прийшов на зміну переконанням, що передбачали значно більш обмежену роль уряду в економіці.

Фундаментальні світоглядні позиції відіграють важливу роль у політиці США та Європи і всіх країн, управл іння якими

¹ Заходи президента США Е. Джексона, спрямовані на боротьбу із широкими привілеями Другого банку Сполучених Штатів, приватної корпорації із 20-відсотковою участю держави, що обслуговувала всі фіскальні операції уряду США та відповідала за національну валюту. (Прим, перекл.)

засноване на згоді, а не на силі й терорі. Наприклад, у Великій Британії впродовж більшої частини XIX ст. панував капіталізм *laissez-faire*¹, який пов'язують із «невидимою рукою ринку» Адама Сміта. Але після Другої світової війни його витіснило кейнсіанство².

Структура американської політики спрямована на захист панівних світоглядних позицій. Саме такі її принципи, як «переможець отримує все», «перемога кандидата, який отримав просту більшість голосів», «одномандатні виборчі округи», посприяли створенню двопартійної системи. Кандидатів від третьої партії³ часто відкидають як «третіх зайвих»⁴. Ба більше, вирішуючи, кого висувати на праймериз у партіях, виборці та партійні боси зазвичай беруть до уваги здатність кандидата бути обраним, а на загальних виборах кандидати здебільшого намагаються зайняти центристську позицію, щоб їх не затаврували як «екстремістів». Американська політична історія рясніє кандидатами, які виявилися занадто екстремістськими з погляду панівного консенсусу тієї чи іншої основної партії. Згадаймо, наприклад. Фреда Гарріса чи Джессі Джексона серед демократів і Тома Танкредо чи Пета Робертсона серед республіканців.

У результаті такого тяжіння обох партій до центру з'явилася тенденція зменшувати або навіть ігнорувати різкі політичні розбіжності щодо базових соціально-економічних питань, особливо під час президентських перегонів. Кампанії часто розгортаються навколо несуттєвих соціальних питань, таких як тверезість чи аборти, або навколо

¹ «*Laissez-faire*» (з фр. «дозвольте робити») — «принцип невтручання», економічна доктрина, згідно з якою державне втручання в економіку має бути мінімальним і спрямовуватися на захист людей та їхньої власності, національну безпеку й надання обмеженої кількості суспільних благ. (Прим, перекл.)

² Теорія відомого англійського економіста Дж. Кейнса (1883—1946), який уважав, що капіталізм не може існувати без активного втручання держави в розвиток соціально-економічних процесів..

³ При двопартійній системі — іншої партії, крім двох головних, у США — крім Демократичної та Республіканської. (Прим, перекл.)

⁴ Амер. spoiler — третій кандидат, що псує шанси найімовірнішого переможця. (Прим, перекл.)

другорядних економічних проблем на кшталт мінімальної зарплати чи дефіциту. Однак часом, під впливом різких змін у суспільстві чи економіці або світової ролі США, виборці несподівано починають реагувати на заклики політиків чи рухів, які торкаються питань, що їх основні партії применшили або проігнорували. Є два види таких подій.

Перший політологи називають виборами, які змінюють співвідношення сил. У такій ситуації виклик, який партія чи кандидату президенти кидають панівному світоглядові, призводить до перевороту, що перебудовує наявні коаліції і викликає появу нової партії більшості. Саме так діяла кампанія Франкліна Рузвельта 1932 року, а ще більше — його кампанія 1936 року, такі ж результати мала кампанія Рональда Рейгана 1980 року. Однак такі вибори — рідкість. Зазвичай їх провокує економічна депресія чи війна та низка політичних сплесків, які ставлять під сумнів, але не витісняють панівний світогляд. В американській політиці такі сплески часто супроводжуються появою популістських кандидатів чи рухів.

Ці популісти-«каталізатори» окреслюють власну політику висловом «ми проти них» — у сенсі боротьби народу проти істеблішменту на основі проблем та вимог, від яких той ухиляється. Поява Народної партії була першим великим залпом проти світогляду капіталізму за принципом неутручання. Програма Гюї Лонга «Поділімося нашим достатком» збіглася з президентськими виборами Франкліна Рузвельта 1932 року і змусила його адміністрацію впровадити нову політику задля збереження більшості. Разом ці рухи визначили ту популістську базу, якою згодом у своїй кампанії 2016 року скористався Берні Сандерс, що називав себе і демократичним соціалістом, і прогресистом.

Як зазначали в 1950-х роках ліберальні критики, у лозунгах Народної партії звучали ноти антисемітизму, расизму та нативізму, зокрема щодо китайців, але це були, м'яко кажучи, другорядні елементи. До того часу, коли цей рух почав розпадатися, оригінальна Народна партія переважно була рухом лівих. Перші значні приклади популізму правого штибу з'явилися в 1930-х роках із отцем Чарльзом

Когліном¹, а потім у 1960-х — у межах президентських кампаній Джорджа Воллеса. Воллес сприяв провалу більшості прибічників «Нового курсу» і закладанню підвалин для перебудови Рейгана 1980 року. Він створив правий різновид популізму (який соціолог Дональд Воррен назвав «середнім американським радикалізмом» — *middle American radicalism*) і сформував виборців, які в подальшому мігрували до Республіканської партії і стали основою для виклику Дональда Трампа ортодоксальній республіканській ідеології в 2016 році.

НАРОДНА ПАРТІЯ

Як розповідає легенда [4], у травні 1891 року деякі члени Фермерського альянсу Канзасу², повертаючись верхи додому з національного з'їзду в Цинциннаті, вигадали термін «популіст» для опису політичних поглядів, які розвивали вони самі й інші альянси на Заході та Півдні. Наступного року альянси об'єдналися з «Лицарями праці»³ й сформували Народну партію, яка протягом наступних двох років поставила під сумнів більшість базових положень, що ними керувалися Республіканська та Демократична партії у Вашингтоні. Партія проіснувала недовго, але її приклад заклав підвалини популізму в США та Європі.

У той час коли популісти зустрічалися в Цинциннаті, провідні партії США — республіканці та демократи — насолоджувалися розвитком американської промисловості та фінансів. Вони вірили в саморегульованість ринку як інструмент процвітання та індивідуальних можливостей і вважали, що роль уряду має бути мінімальною. Гровер Клівленд, який був

¹ Charles Coughlin — релігійний і політичний діяч, прибічник ізоляціонізму.
(Прим, перекл.)

² Фермерські альянси — організований аграрний економічний рух, у межах якого діяли кілька паралельних незалежних політичних об'єднань.
(Прим, перекл.)

³ «Лицарі праці» — громадський союз (орден), що мав на меті поліпшити становище всіх категорій робітників.

президентом у 1884—1888 роках та 1892—1896 роках, скаржився на урядовий «патерналізм». У своїй другій інавгураційній промові він заявив, що втручання державного сектора «придушує дух справжнього американізму», бо його «функції», на його думку, «не передбачають допомоги народу». Основна роль уряду полягала у підтримці «сильної і стабільної валюти» шляхом збереження золотого стандарту [5]. Клівленд і його противники сперечалися щодо мит, і хоча демократи були партією «рому, католицизму і заколоту»¹, але вони досягли згоди з питань базових відносин між урядом та економікою.

Однак упродовж цих років фермери Півдня та Великих рівнин потерпали від різкого зниження цін на сільськогосподарську продукцію. З 1870 до 1890 року сільгоспціни на Середньому заході та Півдні впали на дві третини. Великі рівнини, які процвітали на початку 1880-х, наприкінці 1880-х років постраждали від руйнівної посухи. А безжальні залізничники, користуючись монопольним статусом, підняли вартість транспортування сільськогосподарської продукції. Багато фермерів на Півдні та на Рівнинах зaledве досягали рівня беззбитковості. Маленькі сімейні ферми поступилися великим «дохідним» фермам², якими часто володіли компанії зі штаб-квартирами на Сході. Рівень зарплат був поставлений під загрозу через іммігрантів із Китаю, Японії, Португалії та Італії, які працювали за низьку погодинну оплату. Фермерів, які зберегли свою землю, обтяжували борги. У Канзасі 45 % землі перейшли у власність банків.

Протести фермерів у 1870-х роках почали Фермерські альянси на Півночі та на Сході. Від початку це були братерські товариства, змодельовані за зразком масонських, із таємними рукостисканнями, які пов'язували їхніх членів. Південний альянс був започаткований у Техасі й поширився на

¹ -Party of Rum, Romanism, and Rebellion» — так назвав Демократичну партію протестантський священик Р. Берчард під час зустрічі з кандидатом-республіканцем Дж. Блейном. Ця фраза потрапила в пресу і привернула на бік Клівленда католиків, що посприяло його перемозі на президентських виборах 1884 р. (Прим, лерекл.)

² Так звана -bonanza-, що означає -удача, процвітання». (Прим, перекл.)

Схід через Південь. На Півночі об'єднання виникло в Нью-Йорку, зникло, а потім відродилося в 1880-х роках у штатах Рівнин. Альянси організували кооперативи, прагнучи контролювати ціни, які дедалі частіше формувалися на віддалених ринках, і почали тиснути на законодавців, вимагаючи регулювати залізничні розцінки. Ширше залучаючись до політики, вони почали об'єднувати зусилля з «Лицарями праці» (*Knights of Labor*) – організацією робітників, заснованою 1869 року, яка на початок 1880-х року була головним профспілковим об'єднанням у США. 1885 року техаський Альянс проголосив у резолюції, що прагне «повної єдності дій із «Лицарями праці».

На противагу Об'єднанню із захисту фермерів «Grange», яке виникло відразу після громадянської війни і стало провісником таких пізніших об'єднань за інтересами, як Національна спілка фермерів, альянси вбачали в собі представників «народу», зокрема фермерів та робітників – «синіх комірців», виступаючи проти «грошових мішків» чи «плутократії». Це позначилося на їхніх перших програмах, що містили вимогу щодо реєстрації та визнання профспілок, а також вимоги стосовно регулювання діяльності залізниці, припинення спекуляцій землею, дешевих грошей (шляхом заміни чи доповнення золотого стандарту) для полегшення боргового тягара, від якого потерпали фермери. За винятком кількох окремих лідерів, популісти не були соціалістами. Вони хотіли радше реформувати, а не повалити капіталізм, і агентом реформ, на їхній погляд, був не соціалістичний робітничий клас, а вільно трактована ідея «народу». Деніел Де Леон, який очолював на той час головну соціалістичну партію країни – Соціалістичну трудову партію, критикував їх як «буржуа» [6].

У 1880 та 1884 роках деякі члени альянсів підтримали кандидатів від Партії гринбекерів¹, однак більшість і далі прагнула впливати на панівні партії у своєму регіоні. Південний

¹ Greenback Party – партія з антимонополістською позицією, виступала на захист трудящих, особливо фермерів. Назва походить від зеленого кольору купюр: партія виступала за обіг «дешевих» паперових грошей і неповернення до золота. (Прим, перекл.)

альянс хотів трансформувати Демократичну партію, а Альянс із Великих рівнин — змінити Республіканську партію. У грудні 1889 року альянси започаткували серію зустрічей, націлених на створення національної програми. Крім вимог щодо валюти та землі, програма тепер також передбачала націоналізацію залізниць, прогресивний податок на доходи фізичних осіб, політичну реформу (разом із таємним голосуванням та прямими виборами сенаторів) і план створення системи складів¹, що дали б змогу фермерам позичати гроші у федерального уряду й зберігати свої зернові доти, доки ціни достатньо не виростуть, щоб забезпечити їм прибуток.

Коли Альянс натиснув на кандидатів від демократів та республіканців, щоб змусити їх підтримати таку позицію, виявилось, що такі вимоги для основних партій є занадто радикальними та далекосяжними. У штатах Рівнин республіканці глузливо назвали пропозиції Альянсу утопічним моралізмом. «Десяти заповідям і золотому правилу² не місце в політичній кампанії», — писав сенатор-республіканець від Канзасу Джон Джеймс Інголз [7]. На Півдні деякі кандидати до законодавчого зібрання штату від Демократичної партії підтримали пропозиції Альянсу, однак, отримавши посади, категорично відмовилися від них. Лідери Альянсу дійшли висновку, що демократи та республіканці перебувають у полоні плутократії, і популістам доведеться організувати власну партію. 1890 року члени Альянсу Канзасу заснували в штаті Народну партію, яка отримала хороший результат на тогорічних виборах. Потім, 1892 року, альянси разом із «Лицарями праці» та іншими об'єднаннями сформували загальнонаціональну Народну партію і висунули кандидатом у президенти Джеймса К. Вівера, колишнього кандидата в президенти від Партії гринбекерів.

У лютому в Сент-Луїсі на з'їзді партії популіст із Міннесоти Ігнатіус Доннеллі виклав преамбулу до політичної платформи, * 7

¹ Так званий -subtreasury plan-, що передбачав побудову системи федеральних складів (subtreasuries) для фермерської продукції та отримання кредитів під неї. (Прим, перекл.)

² Ідеться про принцип - не роби іншому того, чого не хочеш, аби зробили тобі». (Прим, перекл.)

що здобула широке схвалення і стала маніфестом об'єднання. Популісти назвали її «другою Декларацією незалежності» нації [8]. Доннеллі був колишнім конгресменом від республіканців, лобістом залізниці, який у середині 1870-х років почав дрейфувати вліво і здобув визнання як письменник і оратор. У цій преамбулі Доннеллі висунув звинувачення, що «плоди тяжкої праці мільйонів нахабно вкрадені, щоб збудувати колосальні статки невеликого кола людей». Уряд та основні партії стали співучасниками цієї крадіжки. «Ми висуваємо обвинувачення до керівних впливових кіл обох цих партій, які допустили формування наявних жахливих умов, не доклавши жодних серйозних зусиль, щоб запобігти їм чи обмежити їх», — писав Доннеллі.

У Преамбулі Доннеллі відлунювали основні постулати Джексонівської демократії. «Ми прагнемо повернути керівництво Республікою в руки “простих людей”, класу, із якого вона й виникла», — писав він. Але Демократична партія під проводом Джексона хотіла відновити народну демократію шляхом *зменшення* ролі уряду в економіці, тоді як Доннеллі та популісти, спростовуючи панівний погляд, заснований на принципі невторчання, хотіли, щоб уряд активно боровся з економічною несправедливістю. «Ми переконані, що владу уряду — іншими словами, владу народу — слід поширити... так швидко і так далеко, наскільки це буде відповідати здоровому глузду розумних людей та урокам досвіду, аж до тієї межі, коли гноблення, несправедливість і бідність остаточно зникнуть із цієї землі» [9].

На з'їзді в Сент-Луїсі платформу Доннеллі захоплено підтримав Том Вотсон із Джорджії, який 1890 року був обраний до Конгресу як демократ, що підтримував платформу Альянсу. «Ще ніколи в історії світу біля виборчої урни не зустрічалися в протиборстві сили демократії та плутократії, — заявив Вотсон. — Чи будете ви солідарні з народом... з іншими виробниками багатства в державі... чи ви вийдете супроти них і з рядів плутократів віддасте голос на підтримку старих партій та їхньої політики безладу, деспотизму та смерті?» [10]

У межах популістського руху завжди був і більш консервативний складник. На Півдні деякі члени Альянсу взаємодіяли з паралельним Альянсом кольорових фермерів¹, тим- часом як інші відмовлялися від такої співпраці, тож расові питання часто розділяли популістів із Рівнин та Півдня. Популісти також виступали за звільнення іммігрантів-китайців, яких масово завозили компанії, щоб забезпечити західні ферми та залізницю дешевою робочою силою. Їхня позиція була зрозумілою, однак така підтримка вигнання часто мала забарвлення расистської риторики. Лідер популістів Канзасу Мері Е. Ліз застерігала щодо «напливу монголів». А у Вотсонівській «Газеті Народної партії» («*People's Party Paper*») китайців звинувачували в тому, що вони «морально й соціально прокажені» [11]. Однак у 1880-х та на початку 1890-х років популістські політики передусім спрямовувалися вгору, на плутократів. Як розповідає історик Роберт Мак- мат, їх неодноразово звинувачували в тому, що вони — представники «Моллі Магвайєрз², анархісти та комуністи» [12].

На виборах 1892 року Народна партія показала надзвичайно високий результат. Її украй недостатньо фінансований кандидат у президенти отримав 8 % голосів і здобув перемогу в п'яти штатах. Далі, 1893 року, коли Клівленд обійняв пост, країну охопила економічна депресія: чверть американців залишилася без роботи, тисячі фермерів збанкрутували. Клівленд знову затвердив золотий стандарт. У відповідь на звернення фермерів до уряду про допомогу тогочасний міністр сільського господарства Джуліус Стерлінг Мортон заявив: «Розумні, практичні та успішні фермери не потребують жодної допомоги від уряду. Безграмотні, непрактичні та ледачі фермери не заслуговують жодної допомоги» [13]. * 7

¹ Такий альянс спершу організували чорні фермери в Техасі у зв'язку з тим, щодо Фермерського альянсу Півдня, який склали білі, чорних категорично не приймали, а потім він поширився на весь Південь. (Прим, перекл.)

² *Molly Maguires* — таємна спільнота шахтарів-ірландців у Пенсильванії, що боролася із власниками шахт, зокрема й насильницькими способами. Товариство діяло також в Ірландії та Ліверпулі. (Прим, перекл.)

На виборах 1894 року кандидати від Народної партії до Палати представників набрали 10 % голосів. Від партії були обрані 4 конгресмени, 4 сенатори, 21 представник виконавчої влади штатів і 465 членів законодавчих органів штатів. Партія мала базу на Півдні та Заході, Клівленд був у край непопулярним, тож здавалося, що популісти впевнено йдуть до того, щоб опротестувати статус Демократичної партії як другої партії. Але вибори 1894 року виявилися їхньою лебединою піснею.

Популістів зламала динаміка двопартійної системи. У штатах Рівнин лютя, спрямована на Клівленда, змусила виборців повернутися до прохідних республіканців. На Півдні демократи здолали Народну партію за допомогою залучення її членів до своїх лав та агресивного цькування на расистському ґрунті (у відповідь на бажання деяких популістів переманити голоси негрів). Вотсон так казав про опозицію до Народної партії: «Аргументи проти незалежного політичного руху на Півдні можна звести до одного слова — негри» [14].

Після 1894 року демократи Півдня, наприклад сенатор від Каліфорнії Бен «Вила»Тілман, зазвичай поєднували відголоски популістських ідей щодо економічних та політичних реформ з ідеями панування білих. (Своє прізвище Тілман отримав за те, що 1894 року пообіцяв: якщо його виберуть, він вирушить до Вашингтона, щоб «всадити вила у старе товсте пузо Гровера Клівленда».) Сам Вотсон і Джеймс «Циклон» Дейвіс із Техасу, хоч і продовжували підтримувати економічні ідеї популістів, стали союзниками Ку-клукс-клану.

Однак найбільших утрат партія зазнала на національному рівні. 1896 року Демократична партія висунула кандидатом у президенти Вільяма Дженнінгса Враяна з Небраски і перейняла основні пункти популістської платформи, зокрема запровадження в обіг срібних грошей («вільне срібло!» — free silver!), регулювання діяльності залізниці й інших корпорацій та обмеження «іноземної злиденної робочої сили» [15]. Народна партія на своєму з'їзді вирішила підтримати Враяна, а не висувати власного кандидата. На виборах 1896 року голоси прихильників популістів перейшли до основних партій. Ще більше погіршило ситуацію те, що популісти також

утратили свого союзника серед «синіх комірців» — «Лицарі праці» розпалися, а замість них виникла орієнтована на групи інтересів Американська федерація праці. Народна партія ще деякий час животіла, зазнавши остаточного краху після виборів 1908 року, коли Вотсон, висунутий кандидатом у президенти, набрав 0.19 % голосів.

Однак у період розквіту (1885—1894 роки) популісти з альянсів та Народної партії мали потужний вплив на американську і, як виявилось, латиноамериканську та європейську політику. Вони виробили логіку популізму — концепцію «народу», що протистоїть еліті, яка відмовляється задовольняти вимоги щодо необхідних реформ. В американській політиці вони стали потужним сигналом попередження щодо неадекватності поглядів двох основних партій на управління та економіку.

Популісти першими висунули вимогу до уряду регулювати та навіть націоналізувати базові для економіки галузі промисловості на зразок залізниць; вони вимагали скоротити економічну нерівність, яку створював капіталізм, полишений власній стихії; вони хотіли зменшити вплив бізнесу на результати виборів. Популізм безпосередньо вплинув на політику деяких прогресивних демократів, таких як Браян, і навіть республіканців на кшталт Теодора Рузвельта та Роберта Лафолетта. Зрештою, переважна більшість програмних положень популістів — від прогресивного податку на доходи фізичних осіб до інтерпретацій плану створення системи складів — були включені до «Нового курсу» та світоглядних позицій лібералізму «Нового курсу» («New Deal liberalism»).

«ПОДІЛИМОСЯ НАШИМ ДОСТАТКОМ». Г'ЮІЛОНґА

У 1920-х роках американська економіка переживала бум, на відміну від переважної частини Європи, яка потерпала від економічної та політичної нестабільності частково внаслідок репарацій після Першої світової війни, частково від

того, що фінансові системи прив'язувалися до золота. В американській політиці панували притаманний республіканцям бустеризм¹ щодо бізнесу та ревний індивідуалізм. Однак крах фондового ринку 1929 року і подальша Велика депресія підірвали віру громадськості у вільний ринок і в республіканське управління й посприяли виникненню нової демократичної більшості.

На виборах 1932 року Франклін Рузвельт і Демократична партія здобули повну перемогу, але це відбулося не через відмову від притаманного республіканцям загального бачення управління та економіки. Під час кампанії Рузвельт критикував тодішнього президента-республіканця Герберта Гувера за надмірні витрати й обіцяв скоротити урядовий бюрократичний апарат на 25 % і збалансувати бюджет. Щойно обійнявши посаду, Рузвельт справді намагався втілити цю обіцянку за допомогою Акта про регулювання економіки², який скоротив бюджетні видатки більше ніж на \$500 млн, переважно за кошт ветеранських пенсій і зарплат держчиновників.

Протягом перших двох років на посаді Рузвельт удавався до агресивних кроків, спрямованих на реформування банківської сфери та забезпечення робочих місць за допомогою нових державних програм. Він створив Національну адміністрацію відбудови (*National Recovery Administration*), яка мала розробити корпоратистські³ угоди між бізнесом і працівниками та стримати нещадну цінову конкуренцію. Однак Рузвельт безпосередньо не розв'язував проблему економічної нерівності, яка виросла протягом років правління республіканської більшості і, на переконання прогресивних економістів, призвела до краху та Великої депресії.

¹ Амер. boosterism — термін на позначення активного просування якогось міста, організації тощо серед громадськості. (Прим, перекл.)

² *Government Economy Act* — прийнятий Конгресом закон 1933 року. (Прим, перекл.)

³ Корпоратизм — система організації суспільства та ухвалення рішень за допомогою чітко визначених і диференційованих груп інтересів — промислових і професійних об'єднань, що слугують органами політичного представництва та контролю у своїх царинах. (Прим, перекл.)